

GUSTAV KLİMT'İN TUVALE YANSITTIĞI RENKLİ İŞİLTİLİ MASALSI BİR DÜNYA VE KADIN İMGESİ

Ayfer Uz^{1*}

¹Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Öğretmenliği, Edirne

* ayfer_uz@hotmail.com

Özet: “Art Nouveau” akımının temsilcisi Gustav Klimpt, yenilikçi tutumuyla dönemin sanat anlayışını değiştirmiş ve “öncü” olarak adlandırılmıştır. Resimlerinde kadın formu egemen olmuş, erotizm estetikle doruğa çıkmış, tuvale sığmayan resim anlatımı ile izleyiciyi uç noktalarda sorgulatmış ve renkli, ışiltılı, masalsi, gizemli bir dünyaya yolculuk yaptırmayı başarmıştır. Bu gizemi açığa çıkarmak izleyici için, adeta etkileyici bir deneyim, bir serüven olmuştur.

Bu dönemde kadınların toplum içinde değişen rolleri ve özgürleşen davranışları, “Art Nouveau” akımında kadın figürünün yoğun bir biçimde kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Klimt, kadının dış güzelliğinin erotizme ulaşan estetik anlatımın yanında, kadının üstünlüğünü, üretkenliğini, gücünü de ortaya koymuştur. Sanatçının resimlerindeki doğal hayatın içinden gelen duygulu erotizmi seyirciye geçiren özgür anlatımı, dönemin tutucu düşüncesi tarafından eleştirilmiş ahlaksızlıkla suçlanmıştır.

Bu çalışmada Klimt’in resimlerindeki yenilikçi ve öncü yorumu, bakını tutsak eden kadın figürünün kazandığı estetik boyutu ve kadınların bazı yönlerinin bastırılmasına karşı bir manifesto olarak dışa vurulan sanat anlayışı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gustav Klimt, Art Nouveau, Kadın İmgesi, Erotizm ve Estetik

A sparkling, Fabulous World Reflected Onto The toile by Gustav Klimpt and Image of Woman

Abstract: Gustav Klimpt, who is a representative of “Art Nouveau” movement has changed the understanding of art of his era with his avant garde stance and has been called a pioneer. Female form was dominant in his paintings and erotism reached its peak with aesthetics. He has let the spectator interrogate the meaning of his products at end points with his pictorial representations that do not fit into the toile and succeeded in letting the spectator to make a journey into a colourful, sparkling, fabulous and mysterious world. It has been an influential experience and adventute for the spectator to reveal that mystery.

The changing roles of woman in the society in that period together with their liberalizing behaviour has lead to an intensification of the use of female figure in “Art Nouveau” movement.

Besides an aesthetic description of the external beauty of woman in erotical terms he also revealed the superiority, productivity and power of woman. The free form of expression in his paintings which passes the sensitive erotism coming from within the natural life over to the spectator was criticized by the conservative thought of his and he was accused of immorality.

In this research we shall examine the innovative and avant garde interpretation in Klimpt’s paintings together with the aesthetic dimension of the female figure that captures the spectator and the understanding of art that is expressed as a manifesto against the repression of some aspects of the female reality.

Keywords: Gustav Klimt, Art Nouveau, Image of woman, Erotism and Aesthetic

1. GİRİŞ

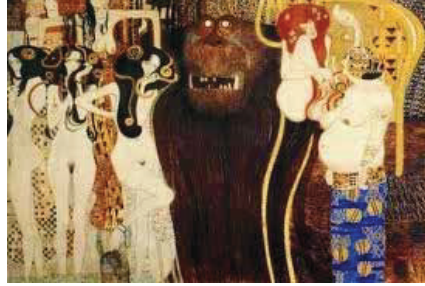
Doğal olarak sanatçı, içinde yaşadığı toplumun sosyal-kültürel yapısının bir yansımasıdır. Bununla birlikte onun eleştirel bakış açısı ve özgürce kendini sanatıyla ortaya koyma çabası, çağına yeni bir yorum getirebilir. Farklı dönem, farklı toplum ve farklı yaşam biçimleri içinde ve buna eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan çağının özgür yenilikçi sanatçısı Klimt, sanatıyla ifade bulan düşünceleri ile toplumları estetik boyutta etkilemiş ve yönlendirmiştir.

Bu çalışmada Gustav Klimt'in yaşam öyküsünden kısaca bahsedildikten sonra resimlerine konu olan kadın imgesi ele alınmıştır. Ayrıca, sanatçının etkilendiği konu, yön verdiği akım, kullandığı teknik, araştırılarak sanatçının yapıtlarındaki düşüncenin tanıtılması amaçlanmıştır.

2. GUSTAV KLİMT'İN SANATI VE KISA YAŞAM ÖYKÜSÜ (1862 -1918)

Avusturyalı simbolist ressam; 1862 yılında Viyana'da dünyaya gelen, altın gravürcü babanın yedi çocuğundan ikincisidir. 1876-1882 yılları arasında Viyana Uygulamalı Sanat Okulu'nda okuyan Klimt, mezun olduktan sonra kardeşi Ernst ve arkadaşı Franz Matsch ile birlikte duvar resimleri yaparak hayatını kazanmıştır. Kısa sürede ünleri yayılan bu üçlü gurup; pek çok kilise, müze, tiyatro ve devlet binasının iç süslemelerini yapmıştır. Klimt, 1888'de Avusturya imparatoru I. Franz Josef tarafından liyakat madalyasıyla ödüllendirilmiştir[1].

Klimt'in ilk resimlerinin tarzı Michelangelo'nun fresklerinden çıkmış figürleriyle, alışlagelmiş neoklasisizmdir. Sonra Emprestyonist resmin etkisinde kalmıştır[2]. Daha sonra 1897'de Klimt, bir gurup sanatçı ile zamanın akademik sanat anlayışına karşı çıkan Viyana Sezession gurubunu kurarak ilk başkanı seçilir. Sezessioncular, kendi sergi sarayları ve Ver Sacrum (Kutsal Bahar) isimli dergileri aracılığıyla, Art Nouveau anlayışını Viyana'da yaymaya çalışmışlardır. Klimt Sezession Sergi Sarayı duvarına 1902 yılında yaptığı "Beethoven Frizi, zengin simbolizmi ve zarif süslemeleriyle tarzını en iyi şekilde yansıttığı çalışmayı gerçekleştirmiştir[3].

G. Klimt, "Beethoven Frizi"

Klimt aldığı klasik eğitimden sonra tamamen kendine özgü bir stil ortaya koymuştur. Onun sanatını; her türlü tutuculuktan uzak, yenilikçi, başkaldıran, sıra dışı olarak değerlendirebiliriz. Bitmek bilmeyen form arayışlarının yanında altın ve gümüşü renklendirmede kullanmış, izleyiciye masalsı pırıltılı bir dünya yaratmış, döneminin aykırı ressamıdır. Klimt'in sanatı Art Nouveau akımını temsil etmektedir ve ölümünden sonra da bu akımı etkilemeyi sürdürmüştür. "Art Nouveau" üslubu 1890'dan sonra öncelikle Fransa'da isimlendirilmiştir. "Dekoratif ağırlıklı bu üslubun kendine özgü biçimleri; geometrik olmayan süslemelerdir. Kıvrılıp bükülen çizgiler arabesk motiflerine dönüşür, hatta süslemede insan figürleri bile kullanılır. Art Nouveau üslubu yalnız nesnelere dış biçimlerini değil, yaşamın kendisini de belli bir düzenleme içinde, estetik yanı ağır basan bir varlık olarak görür" [4].

Dönemin sosyal ve kültürel yapısından yoğun bir biçimde etkilenerek 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan Art Nouveau akımında; resim, mimari, uygulamalı sanatlar gibi farklı alanlarda ürünler verilmiştir. Ayrıca, bu dönemde kadınların toplum içinde değişen rolleri ve özgürleşen davranışları nedeniyle, akımda kadın figürünün yoğun bir biçimde kullanılmasını gündeme getirmiştir. Klimt'in yağlı boya resimleri tamamen özgün ve özellikle abartıya kaçan görsel bir çekicilikle izleyiciyi yönlendirmektedir ve özellikle resimlerinde kadın imgesinin estetik bir obje olarak öne çıktığı görülmektedir. Yapıtlarında, ince, dekoratif süslemeler yanında zarif bir erotizm de göze çarpar.

3. KLİMT'İN RESİMLERİNDE KADIN İMGESİ

Her dönem resim sanatına konu olan kadın pek çok açıdan ele alınmıştır. Kadının estetik görünümü doğal olarak sanatçıların her zaman ilgisini çekmiştir ve çekmeye devam edecektir. Klimt'in ilk resimlerinde kadın figürü geleneksel anlatımlardan çok farklı değildir. Ancak kadın ve çıplaklığı yine ilgi çekici ve

odak noktası olarak kullanması dikkat çekicidir. Sanatçının resimlerinde kadın, bir ifade aracıdır; görkemli, süsler içerisinde, doğal, masum, erotik ve estetikdir. Özellikle bakını büyüler ve resme hapseder. Kadın onun resimlerinde, göz alıcı biçim ve renkleriyle estetik cazibesine kavuşur ve erotizmle buluşan çıplaklığın keşfi gibidir. İşte o dönemde kadın figürünün resimlerde ifade bulan erotizmi (çıplaklığı) tutuculukla karşılaşır ve sansüre uğrar. Örneğin “Nuda Veritas” (Çıplak Gerçek) 1899 tarihli yapıtı, açık niteliği yüzünden çok gürültü koparır. Hermann Bahr’ın satın aldığı resim onun evindeki çalışma odasına asılır. Bugün Viyana Österreichisches Theatrumuseum’da bulunmaktadır”[5].

Klimt, Portre

Klimt, “Nuda Veritas”

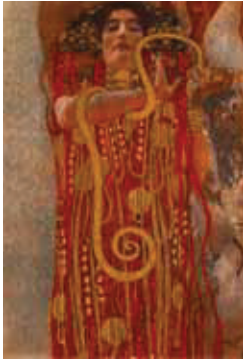
“Sansür canıma yetti... Bundan kurtulmak istiyorum... Devletin her türlü desteğini reddediyorum, bunlar olmadan da yaşayabilirim” diyen sanatçı büyük ölçekli devlet siparişlerine bağlı kalmamak için manzara resimlerine ve sosyete portrelerine yönelir. Bu portrelerde de kadının büyüleyici güzelliği ve her daim var olan ‘Eros’ betimlenmektedir[6]. O dönemde sanat için bile olsa kadına bakışın, erotik ya da çıplak olarak değerlendirmesini yapan estetikten uzaklaşan tutucu değer yargıları, sanatçının özgür üretimini olumsuz etkilemekte ve kadın imgesi üzerinden tabular ortaya konmaktadır. Klimt’in resimlerinde kadın her şeyden önce estetik bir imgedir, ressamın görme biçimidir ve resim yoluyla izleyiciye gönderme yapmaktadır. Çıplaklık ta, doğadaki her şey gibi yalın bir şeydir, erotizm de hayatın devamının bir yansıması değil midir? George Bataille erotizmi insanın ruhsal yaşamının bir parçası olarak gö-

rür. Bunu anlamakta zorluk çekebiliriz, çünkü cinsellik arzu nesnesini, sürekli olarak kendisini çevreleyen dış dünyada aradığı içindir demektir. Ayrıca, bu nesnenin seçimi, kişinin kendi duygularına, kendi zevklerine bağlı olarak şekillendiğine dikkat çeker ve insanın bilincinde erotizm, kendi varlığını sorgulamasına yol açan bir öge olarak değerlendirir[7]. Sanatçının resimlerindeki doğal hayatın içinden, duygulu erotizmi seyirciye geçiren özgür sanatsal anlatımı, dönemin tutucu düşüncesince eleştirilmekte ve dolayısı ile estetik olarak bakmayı engellemektedir. John Berger "çıplak" olmakla "Nü" olmak farklıdır diyerek buna şöyle bir açıklık getirmektedir. "Çıplak olmak insanın kendisi olmasıdır. Nü olmaksızın başkalarına çıplak görünmektir. Çıplak vücudun Nü olabilmesi için bir nesne olarak görülmesi gerekir... Çıplaklık kendisini olduğu gibi ortaya koyar. Nü'lükse seyredilmek üzere ortaya konuşur... Seyredilmek üzere ortaya çıkmak insanın derisinin, vücudundaki kılların, bu durumda hiçbir zaman çıkarılıp atılamayacak bir çeşit örtüye dönüşmesi demektir. Nü hiçbir zaman çıplak olamayacaktır. Nü'lük bir çeşit giyiniklikdir"[8]. Klimt'in resimlerine imge olan kadınları da sanat eseriyle seyircide hangi uç boyutta duyguya ulaşırlarsa ulaşırlar estetik bir değerle ifade bulmuş bu çıplaklık zaten resimle Nü'ye ulaşmıştır. "Nü adlı kitabında Kennet Clark, çıplak olmak giysisiz olmaktır der; oysa nü bir sanat biçimidir. Ona göre nü, resmin çıkış noktası değil resmin ulaştığı bir görme biçimidir"[9]. Kadın sanatta estetik bir nesnedir, tıpkı erkeklerde olduğu gibi ya da doğanın her hangi bir nesnesi gibi. Ona anlamlar yükleyen seyircidir. Ve hep korkulmuştur, yasaklanmıştır, sansürlenmiştir kadının sanatta ifade bulan görünür imgesinden ve verdiği o gizli, gizemli duygudan. Klimt'in sanatsal çalışmaları tutuculuğa ve her türlü engele bir başkaldırı ve meydan okumadır bir bakıma. Çünkü çağlar boyunca sanatta bile olsa çıplaklığın estetik anlatımı her zaman sansürle karşılaşmış ve sansürlenmeye devam etmektedir.

"19 yüzyıl sonunun en önde gelen temalarından biri, erkek üzerindeki kadın egemenliği idi. Cinsiyetler savaşı, sanatçıların ve aydınlarında katıldığı toplantılarda tartışılıyordu. Klimt'in 1898 tarihli Palas Athena tablosu, yapıtları arasında ilk "üstünkadın" örneğidir. Bu üstünkadın, zırhı ve silahlarıyla zaferinden hiç kuşkusu yoktur ve erkeğe -belki de tüm insanlığa diz çöktürür"[10]. Klimt kadının dış güzelliğinin erotizme ulaşan estetik anlatımının yanında, kadının üstünlüğünü, üretkenliğini, gücünü de ortaya koyar. Aslında dönemin kadına algısını baştan sona altüst ederek sanatıyla eleştirir. Hiçbir sansüre boyun eğmeden özgürce duygularını ve düşüncelerini tuvale yansıtır. Engellenen ve eleştirilen yine sanat ve sanatçısıdır.

Klimt. Palas Athena

Klimt "Tıp" Ayrıntı

1894 yılında hükümet Viyana Üniversitesinin büyük salonunun tavan süslemelerini sipariş eder. Konular Felsefe, Tıp ve Hukuk Fakülteleri'nin alegorilerini temsil etmesi istenir ve rasyonel bilimin yüceltilmesi amaçlanır. Klimt geleneksel kurallara karşı çıkan resimleriyle dikkat çeker ve müstehcenlikle suçlanır, sert tartışmalara neden olur. Klimt "Tıp" konusunu 1900-07. Karanlık güçlerle canlandırılan, cesur fakülte tablolarında çağın güvenli akılcı kültürünü reddeder Babalara karşı ayaklanma, "Oidipus tarzı" ayaklanma, güçlü ve rahatsız edici kadın figürleriyle yönetilen bir dünyada gerçekleştirilir[11]. Bu

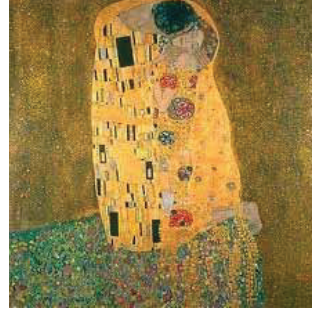
dönemde karşı çıkılan yalnızca sanata konu olan kadının müstehcen çıplaklığı değil, gözler önüne serilen gücü de rahatsız edicidir. İşte bu güçlü duruş yönetenin kadınla temsil edilişi geleneği altüst etmiştir.

1903'te yaptığı "Umut I" çalışmasında toplumun tabularına karşı çıkarak Hamilelik konusunu ele alır. Bu resimde olası bir başka anlamda ortaya çıkmaktadır. Klimt için kadının yalnızca şehvetin simgesi değil, aynı zamanda yaşam taşıyıcısı da olduğunu

göstermektedir [12]. Bu gerçekte kadının başka bir gücüne gönderme yapılmasıyla birlikte, yine tabular üzerine korkusuzca giden sanatçı hamile bir kadını resmine konu seçmiş ve onu kendi pırıltılı, masalsi dünyasının kahramanı yaparak estetik boyuta taşımıştır.

Klimt. Umut I.

Klimt. Öpücük.

Kadınlar Klimt'in hiç şüphesiz gözde konularıdır. Erkekler resimlerinde yüzleri çoğu kez örtülü ve gizlidir. En ünlü eseri olan "The Kiss/ Öpücük" te bir adam bir kadının üstüne eğilir, dudaklarını onun yanağına bastırırken, yüzü izleyiciden uzağa döndürülmüştür. Birçok eleştirmen özellikle feminist sanat tarihçileri, Klimt'in kadın portrelerini erkek arzusunun edilgen nesnelere diye eleştirmiştir; "Öpücük"teki adamın, ona destek için sıkıca sarılmış kadının boyun eğdiğini belirtirler. Oysa izleyicilerin çoğu resmi sadece, hayali bir altın ve çiçek kaplı dünyada aşk ve tutkuyu temsil ediyor diye yorumlar[13]. Klimt, kadın çıplaklığının ülküsellğe ulaştığı resimleriyle geleneksel sanatla bağlarını koparmış adeta bir tepki ortaya koyar gibidir.

19 yüzyılın çıplaklığın resimle ifadesine sansürle karşılık verildiğini belirtmiştik. Yalnızca kadının çıplak çizimi değil özellikle çıplaklığa verilen tepki açıktır. Özellikle "Theseus'u çırılçıplak gösteren afiş ahlakdışı sayılmış ve sansüre uğramıştır. Klimt afişin son biçimini delikanlının edep yerlerini ince dallarla gizleyerek tamamlar" [14].

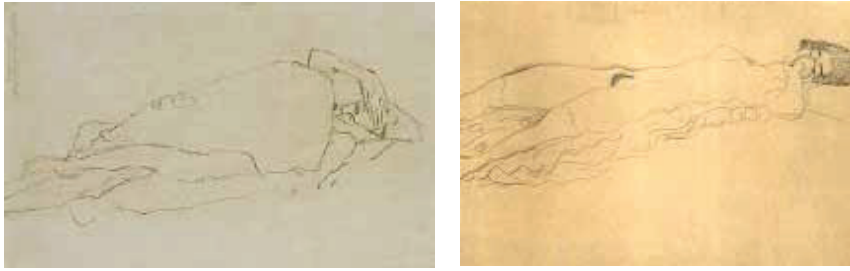

Klimt. Afiş

4. ESTETİK BOYUTTA KLİMT'İN ÇIPLAK/EROTİK ESKİZLERİ

Biçimsel olarak büyük bir hayranlıkla izlenmeyi hak eden bu eskizler sade ve az çizgiyle yapılmıştır. Özellikle kadın cinselliğinin ön plana alındığı bu taslaklar sanatçının; rahat, samimi, doğal anlatımını özgürce görselliğe dönüştürdüğü görülmektedir. Sanatçının kendine özgü dili ve hatta süsleme motifleri, figürü öne çıkarırken çıplaklığa da vurgu yapmaktadır. Cinsellik, sanatsal anlatımda kendini estetik olarak bu kadar görünür kılınması çağrı açısından oldukça avangart ve tabulara meydan okuyan bir durumun göstergesidir.

Ali Artun ifadesiyle: “Avangardın bütün bu arzu, tutku, aşk söyleminin arkasında modernizmin Eros’a duyduğu inanç vardır. Modernizm, cinsel arzuyu sanatın ve edebiyatın merkezine yerleştirerek insanlığın erotik tarihi üzerindeki baskıları yıkmaya çalışır. Bedenimizi, tenimizi, düşlerimizi ve fantezilerimizi yüzyıllardır ezen ahlaki baskılardan kurtarıp özgürleştirecek bir eropolitika tasarlar”[15].

Klimt'in Eskizlerinden

Sanatçının yaptığı bazı erotik çizim ve baskılar çok sınırlı ve özel sürümleri sergilenmiş, pek çok çizim ise sanatçının diğer eserleri için taslak görevi yapmış ve bu erotik taslakların çoğu kamuoyunun bilgisine asla sunulmamıştır. Klimt'in ölümünden sonra 1918'de sanat tüccarı Gustav Nebehay sanatçının mirasını bir sergiyle paylaşmıştır. Ayrıca 1960'dan bu yana Klimt'in çizimlerinin sergilendiği ve yayınlandığı ve bugün hala erişilebilen pek çok yapıtı Alice Stroble tarafından üç ciltten oluşan yaklaşık 3000 sayfa, kapsamlı bir katalogla yayınlanmıştır. Orijinal çizimler 5000-6000 sayfa olduğu tahmin edilmektedir. Sanatçının yaptığı bu erotik çizimler veya resimler onun sanatını özgürleştirici işlevi ile onun zamanındaki ahlaki fikirlere karşı yaptığı protestonun önemli bir göstergesi olarak kabul edilir[16]. Erotizmin resim ile iç içe geçişi, en mahrem anında bile, estetizmin kuralları arasında anlam bularak izleyicide sonsuz boyuta ulaşmaktadır. Bir kültür ve iletişim alanı olan resim sanatı, cinselliğin ve erotizm imgelerinin kattığı renk ile geleneksel değerlere karşı gelirken, geleceğini tespit eden psikanaliz yaklaşımlara da ayna tutmaktadır.

5. SONUÇ OLARAK

19. yüzyıl sonunun en önde gelen temalarından biri cinsiyetler savaşı, sanatçıların ve aydınların da katıldığı toplantılarda tartışılmaktadır. O dönemde sanat için bile olsa kadına bakışın, erotik ya da çıplak olarak değerlendirilmesini yapan, estetikten uzaklaşan tutucu zihniyetin engellemeleri ile karşılaşmaktadır. Klimt dönemin kadına algısını baştan sona altüst ederek sanatıyla eleştirmiştir. Hiçbir sansüre boyun eğmeden özgürce duygularını ve düşüncelerini tuvale yansıtmış ve resimleriyle karşı cinsi özgürleştirici bir güç olarak sunmayı denemiştir. Klimt in resimleri bazen Kadın figürünün bir meta haline dönüşeceği konusunda eleştirilerin aksine resimleriyle kadının erotizme ulaşan estetik anlatımın yanında üstünlüğünü, üretkenliğini, gücünü de ortaya koyar ve kadını destekler. Klimt'in resimlerinde kadın, estetik bir imgedir, ressamın görme biçimidir ve özgürce resim yoluyla izleyiciye gönderme yapmaktadır.

Gustav Klimt, farklı form anlayışıyla birlikte, süslemeyi, altın ve gümüş yaldızı, zengin renk kullanımı ile resimlerine yeni bir yorum getirmiştir. Yaratıldığı bu renkli, ışılı ve masalsı estetik dünyada, izleyici ile buluşmaya devam etmektedir. Klimt tabulara boyun eğmez kişiliğiyle çağına; yenilikçi, avangart ressam olarak adını yazdırmış ve sanat tarihinde hakkıyla yerini almıştır.

KAYNAKLAR

- [1] <http://www.msxlab.org/forum/sanat-ww/192162-gustav-klimt-gustav-klimt-kimdir-gustav-klimt-hakkinda.html#ixzz1qPKhBXGQ>, (Erişim Tarihi: 27.03.2012)
- [2] Lunday Elizabeth, 2008. Büyük Sanatçıların Gizli Hayatları, Çeviren: Sevin OKYAY, İstanbul, s.165.
- [3] <http://www.sanaldanumara.net/ressamların-hayati-ve-eserleri/174794-unlu-ressam-gustav-klimt-hayati-ve-eserleri-gustav-klimt-resimleri.html>, (Erişim Tarihi: 09.02.2012.)
- [4] Sanat Tarihi Ansiklopedisi, 1983. "20. Yüzyıla Geçerken Sanat Ortamı", 4. Cilt, 2. Baskı, Görsel Yayınlar, İstanbul, s.646.
- [5] Demir Fusun (Editör), 2004. Klimt (Art Book), Çeviren: Durdu KUNDAKÇI, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, s.36.
- [6] Neret Gilles, 2006, Klimt, Çev. Şefika KAMCEZ, 1. Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 8.
- [7] Bartaille George, 2006. Cinsellikten Dinselliğe Erotizm, Çeviren: Bora AKAD, Kelebek Arges Yayınları, İstanbul, s.32-33.
- [8] Berger John, 2009. Görme Biçimleri, Çev. Yurdanur SALMAN, 15. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, s.54.

- [9] Berger John, 2009. Görme Biçimleri, Çev. Yurdanur SALMAN, 15. Baskı, *Metis Yayınları*, İstanbul, s.53.
- [10] Neret Gilles, 2006. Klimt, Çev. Şefika KAMCEZ, 1. Baskı, *Remzi Kitabevi Yayınları*, İstanbul, s. 20.
- [11] Demir Fusun (Editör), 2004. Klimt (Art Book), Çeviren: Durdu KUNDAKÇI, *Dost Kitabevi Yayınları*, Ankara, s.68-69.
- [12] Demir Fusun (Editör), 2004. Klimt (Art Book), Çeviren: Durdu KUNDAKÇI, *Dost Kitabevi Yayınları*, Ankara, s.72-73..
- [13] Lunday Elizabeth, 2008. Büyük Sanatçıların Gizli Hayatları, Çeviren: Sevin OKYAY, İstanbul, s.167.
- [14] Demir Fusun (Editör), 2004. Klimt (Art Book), Çeviren: Durdu KUNDAKÇI, *Dost Kitabevi Yayınları*, Ankara, s.33.
- [15] Artun Ali, 2010. Sanat Manifestoları, (Avangard Sanat ve Direniş), *İletişim Yayınlar*, İstanbul, s.42.
- [16] Fliedl Gottfried, 1997, Gustav Klimt, English Translation, Hugh Boyer, Benedikt *Taschen Verlag GmbH*, Italy, p. 189.